

რეცენზირებადი ბილინგვური ჟურნალი სპეკალი

ISSN 1987-8583

შორენა თავაძე

ფრაგმენტულ ხელნაწერთა სტრუქტურული ანალიზი

(პ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფრაგმენტულ ხელნაწერთა ფონდში დასული ექვსი ფრაგმენტის მახალითზე)

სტატიის ბმული: <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/14/230>

მოკლე ბმული: <https://bit.ly/3eiFEfx>

№ 1 4

2020

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი "სპეკალი"

ფრაგმენტულ ხელნაწერთა სტრუქტურული ანალიზი (კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფრაგმენტულ ხელნაწერთა ფონდში დაცული ექვსი ფრაგმენტის მაგალითზე)

ჩვენმა წინაპრებმა ხელნაწერი წიგნის მრავალი ათასი ნიმუში შექმნეს, რომლებიც ეროვნულ საუნჯედიქცა. ქარ ეროვნულ ცენტრში (10000– მდე ერთეული). ხელნაწერი წიგნის შექმნა მოითხოვდა დიდ ფინანსურ ხარჯებს, პროფესიულ ცოდნას, მხატვრული დაკავშირებული ისეთი უნარების ფლობას, როგორებიცაა საწერი მასალის – ტყავის – დამუშავება, მელნის დამზადება, წიგნისაკინძვისა და ყდის დამზადება და ა. შ.

უძველეს ქართულ ხელნაწერებს, იგულისხმება V-VIII საუკუნეები, ჩვენამდე სრული სახით არმოუღწევია, მათი მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი, ხოლო IX-XVIII საუკუნეების ფონდში ინახება ხელნაწერები როგორც სრული სახით, ასევე – ფრაგმენტულად. შემორჩენილ ფრაგმენტულ ხელნაწერებში მხატვრული გაფორმების მხოლოდ მცირედი კვალი იკვეთება. მაგ: საზედაო ასოები.

ფრაგმენტული ხელნაწერების წარმოშობას სხვადასხვა მიზეზი აქვს, ხშირ შემთხვევაში, ეს საწერ მასალასთან იყო დაკავშირებული. ეტრათი ყველაზე ძვირადღირებულ მასალად ითვლებოდა, ამიტომ ხმარებიდან გასულ (ძირითადად იგულისხმება ლიტურგიკული და ბიბლიოლოგიური შინაარსის თხზულებები, რომლებიც აღარ გამოიყენებოდა ღვთისმსახურებაში) ან დაზიანებულ ხელნაწერებს არ ყრიდნენ და იყენებდნენ ან ახალი ხელნაწერის შესაქმნელად (ნაწერს გადაშლიდნენ და ეტრატზე სხვა ტექსტს დაწერდნენ, ასე ფურცლად იყენებდნენ ქალაქსაც).

ფრაგმენტების შესწავლა კომპლექსურ და მულტიდისციპლინურ კვლევას მოითხოვს. იმისათვის, რომ გაირკვეს, რომელი ხელნაწერის ნაწილია ესა თუ ის ფრაგმენტი, უპირველესად, აუცილებლად არქეოგრაფიული აღწერილობა და ტექსტოლოგიური კვლევა, რაც გულისხმობს ხელნაწერი ფრაგმენტის ტექსტის შესწავლასა და იდენტიფიკაციას. საჭიროა ყველა არსებული ანდერძ-მინაწერის შესწავლა (ასეთის არსებობის შემთხვევაში); ფრაგმენტების კოდიკოლოგიური ანალიზი – მასალის, საწერი საშუალებების, ფორმის განსაზღვრა, სავარაუდო ქრონოლოგიური ჩარჩოს დადგენა; მხატვრული და აღწერა. ზოგადად, ხელნაწერთა ფრაგმენტების მულტიდისციპლინური მეცნიერული კვლევა წარმოადგენს თანამედროვე ერთ მნიშვნელოვან დარგს და კვლევის ახალ ეტაპს, ხელნაწერთმცოდნეობაში ჩამოყალიბდა ახალი დარგი – ფრაგმენტოლოგია, რომელიც ხელნაწერი ფრაგმენტის წარმოშობას, შედგენილობას, მის მიგრაციას, მასალას, მხატვრულ სავარაუდო ქრონოლოგიური ჩარჩოს დადგენასა და, აქედან გამომდინარე, უშუალოდ ხელნაწერთან მის მიმართებას სწავლობს. ამჟამად ჩვენი კვლევა მოიცავს ფრაგმენტების მხოლოდ სტრუქტურულ ანალიზს.

ქართულმა ხელნაწერმა მემკვიდრეობამ შემოინახა ფრაგმენტული ხელნაწერების დიდი რაოდენობა, რომლებიც ქრონოლოგიურ XVIII საუკუნეებს. კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ქართულ ხელნაწერ კოლექციაში (A, S, H, Q ფონდები) ფრაგმენტული ხელნაწერი შეადგენს, დაახლოებით, 1300 ერთეულს, აქედან 300-მდე ეტრატზეა შესრულებული. 1978 წელს კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტში შეიქმნა ფრაგმენტულ ხელნაწერთა კატალოგი, რომელშიც აღწერილია – 295 ერთეული, აქედან 39 ერთეული ეტრატია. ფრაგმენტების ფონდი მუდმივად განახლებადია. ხელნაწერთა ყდების აღმოჩენილია ხელნაწერთა ფრაგმენტები, მათ შორის, ეტრატზე შესრულებულიც.

ჩვენი კვლევის მიზანს ამ ეტაპზე წარმოადგენს კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფრაგმენტულ ხელნაწერების შესრულებული ბიბლიოლოგიური შინაარსის ექვსი (6) ერთეულის (N Fr.194, Fr.224, Fr.231, Fr.217, Fr.221, Fr.294) სტრუქტურული შესწავლა. დასახელებულ ფრაგმენტთა ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს, სავარაუდოდ, XI-XV საუკუნეებს. შესაბამისად, ამ ფრაგმენტების კვლევა გულისხმობს განსხვავებული საწერი მასალის, დამუშავების ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ ეტაპზე, ჩვენთვის კვლევის საგანს შეადგენს დასახელებული ფრაგმენტების მხოლოდ სტრუქტურა, ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით კი, სამ ნიმუშს გამოვარჩევთ, რომელთა შესახებ თითოეული ფრაგმენტის მიმოხილვაში გვექნება საუბარი. შედარებისთვის გამოიყენებულა ადიშის, ძველი ჯრუჭის, პარხლის, წყაროსთავის ოთხთავები.

ფრაგმენტული ხელნაწერების კვლევის თანმიმდევრობა განისაზღვრა ქრონოლოგიურად, მითითებული ექვსი –საზოგადო მოღვაწეთა პირადი საარქივო ფონდიდან[1]:

1. Fr.221, 1 ფურცელი XI ს. ამოღებულია ნ. ბერძენიშვილის არქივიდან;
2. Fr.224, 1 ფურცელი, XI-XII სს. ამოღებულია A-1459-ის ყდიდან;

3. Fr.194, 1 ფურცელი, XII ს. ამოღებულია A-506-ის ყდიდან;
4. Fr.231, 1 ფურცელი XII ს. ამოღებულია A-461-ის ყდიდან;
5. Fr.217, 1 ფურცელი XII ს. ამოღებულია ვ. დუნდუას არქივიდან;
6. Fr.294, 1 ფურცელი XV ს. რ. აბრამიშვილის არქივიდან.

დასახელებულ ფრაგმენტთა ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს XI-XV საუკუნეებს. აღნიშნული ფრაგმენტები ექვსი სხვადასხვა ხელნაწერის ნაწილია, შესაბამისად, ამ ფრაგმენტების კვლევა გულისხმობს განსხვავებული საწერი მასალის, დამუშავების ტიპის არსებობას, განსხვავებულია ფრაგმენტების ზომა, კალიგრაფიული და პალეოგრაფიული მონაცემები. ხელნაწერების სტრუქტურული კვლევისას, უპირველესად, კეთდება ხელნაწერთა არქეოგრაფიული აღწერილობა და შემდეგ ტარდება კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური ანალიზი. უნდა აღინიშნოს, რომ დასახელებულ ხელნაწერთა აღწერილობაში ასეთი გაერთიანებული ინფორმაცია მოცემული არ არის, ხშირად მითითებულია მხოლოდ მასალა, რადგან ამ ფრაგმენტული ერთეულების მი შესწავლა აქამდე არ ჩატარებულა.

1. Fr-221

აღნიშნული ფრაგმენტი დაცული იყო აკად. ნ. ბერმენიშვილის არქივში, რომელიც შემოვიდა ხელნაწერთა ინსტიტუტში ნ. ბერმენიშვილის ოჯახის სურვილით, მის მემორიალურ ნივთებთან ერთად. ფრაგმენტი შედგება ერთი ფურცლისგან, დათარიღებულია XI საუკუნით (ხელის მიხედვით). ხელნაწერის სტრუქტურა და პალეოგრაფიული მონაცემები გვაფიქრებინებს, რომ იგი უნდა ყოფილიყო წარჩინებული პირის დაკვეთით შესრულებული.

ფრაგმენტის სტრუქტურა ამგვარია: სიგრძე – 17,5 სმ. სიგანე – 12,9 სმ. სვეტში ტექსტის სიგანე – 3,8 სმ. სტრიქონებს შორის მანძილი – 0,5 მმ. სიტყვებს შორის მანძილი – 0,4 მმ. მარჯვენა მინდორი – 2,5 სმ. მარცხენა მინდორი – 1,5 სმ. ზედა მინდორი – 1,4 სმ. ქვედა მინდორი – 2,5; 2,8 სმ. სვეტში სტრიქონთა რაოდენობა – 21-ია. ფურცელი დაზიანებული, დეფორმირებული, ნაკლული და დახეულია. ყუის მხარეს ქვედა ნაწილში მოხეული ნაწილი ჩაკეცილია. მისი ძლიერი დეფორმაციის გამო მელანი და ტექსტი შელახულია, ამის გამო ძნელად იკითხება. v-ს მხარე ნაწერია ბეწვის მხრიდან, დაკანონვა შესრულებულია ისე ფრთხილად, რომ თითქმის არც ეტყობა. ფურცლის შუაში გავლებულ ვერტიკალურ ხაზებს შორის მანძილი, სადაც საზედაო ასოებია ჩაწერილი, 1 სმ-ია. საზედაო ასოები ჩამოგრძელებულია თითქმის ოთხი ნაწერი სვეტის სიგრძეზე. ზომა – 1,3-1,7 სმ.

ეტრატო კარგადაა დამუშავებული, ის წარმოადგენს თხელ საწერ მასალას. recto ბეწვის მხარეა, ხოლო verso – ხორცის. მიკროსკოპული კვლევისას კარგად დამუშავებულ ეტრატზე კი შეინიშნება ბეწვის კვალი და მიმართულება მცირე ლაქების სახით, რის საფუძველზეც დგინდება, რომელი ცხოველის ტყავია გამოყენებული საწერ მასალად. კარგად დამუშავებულ ეტრატზე შეუიარაღებელი თვალით რთულად განირჩევა ამგვარი ნიშნები. ასევე აღნიშნული ფრაგმენტის შემთხვევაში.

ფრაგმენტი ნაწერია კალიგრაფიული ნუსხურით, ყავისფერი მელნით, ორ სვეტად. საზედაო ასოებით გამოყოფილი თავები და მუხლები შესრულებულია სინგურით. ასოები ნაწერია მიჯრით. ასო „დონ“-ში შიგნით ჩაწერილია სინგურითვე მეორე ასო „შ“ (ჰოე), ასევე საზედაო ასოებს ქვეშ მიწერილი აქვს იმავე პატარა ზომის ასო სინგურითვე.

აღნიშნული ფრაგმენტი წარმოადგენს მათეს სახარების მე-15 თავის მე-20-32 მუხლებს[2]. ფრაგმენტის ტექსტოლოგიური და მუხლობრივი წყობა გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის თანხვედრილია ერთი დეტალის გარდა, კერძოდ, 31 მუხლში გიორგისეულ რედაქციის ხელნაწერებში ეს მუხლი ასე იკითხება: „ვიდრე უკვრდაცა ერსა მას, ხედვიდეს რაჲ, ვითარ-იგი ყრუნი იტყოდეს, და მკელობელნი ვიდოდეს, და ღრეკილნი განიკურნებოდეს, და ბრმანი ხედვიდეს და ადიდებდ ხოლო ფრაგმენტში აღნიშნული მუხლი იწყება სიტყვით არამედ („არამედ უკვრდაცა...“) სხვა ხელნაწერებში, კერძოდ, ადიშის სახარებაში დასახელებული მუხლი იწყება „ვიდრე უკვრდაცა...“, ხოლო H-1660 (მგ. ჯრუჭის სახარება 52v), A-1453 (პარხლის სახარება, 36r), A-98 (წყაროსთავის სახარება, 24r) მუხლი იწყება „ვითარმედ უკვრდაცა...“, „არამედ“ და „ვიდრე“ არის ნაწილაკები, რომლებიც იხმარება შედარებისა და შეპირისპირებისას. ძველი ბერძნული ტექსტი იწყება „31 ἄσπε τὸν οἰχλον μαμαρσαι...“ რაც ითარგმნება – „ასე რომ, ამიტომ, იმისთვის რომ“. ამ ნიუანსის გათვალისწინებით, შესაძლოა ითქვას, ფრაგმენტის რედაქციულობის ზუსტი განსაზღვრა რთულია.

2. Fr-224

1978 წელს შედგენილი კატალოგის მიხედვით, ეს ფრაგმენტი ამოღებულია A-1459 ხელნაწერის ყდიდან. შემორჩენილია ფრაგმენტის 1 ფურცელი.

ფრაგმენტის არქეოგრაფიული აღწერა შემდეგია: სიგანე – 24,3 სმ.; სიგრძე – 16,6 სმ.; ნაწერიაკალიგრაფიული ნუსხურით ორ სვეტად; ერთი სვეტის სიგანე – 18 სმ; სტროფებს შორის მანძილი თანაბარია – 0,6 სმ; თითო სვეტში სტრიქონთა რაოდენობა 25-ია; შესრულებულია მუქი ყავისფერი მელნით. v-ზე ნაწერია ბეწვის მხრიდან. ტექსტი კარგად იკითხება. ნაწერი დაუზიანებელია. ფურცელი ახალიპაგინირებულ არაბული ციფრებით მიწერილია 45. პაგინაცია შესრულებულია თანამედროვე ხელით. გაურკვეველია, რატომ მიაწერეს ეს ციფრი ფრაგმენტს.

r-ზე ხორცის მხარეს ტექსტი შელახულია წებოს მინიმალური გამოყენების გამო, დამუშავებისას მოხსნილია წებოს ნადები, ასოებზე მელნის სიმკვეთრე შენარჩუნებულია და ტექსტის წაკითხვა შესაძლებელია.

ფურცლის ქვედა დაუწერელი ნაწილი დაზიანებულია, მოხეული და ნაკლული. დაუწერელადგილზე მინ – „ცხოველი სულითა წაწყმედილი გა...“ მინაწერის ნაწილი ფრაგმენტისმოხეულ ადგილთან ერთად დაკარგულია. კალიგრაფიის მიხედვით, მინაწერი XVII-XVIII საუკუნის ხელს ეკუთვნის.

ფრაგმენტის თითოეული მუხლი იწყება საზედაო ასოებით, რომლებიც ტექსტის მელნითვეა შესრულებულ ზომას: სიგრძე – 1,5სმ; სიგანე 1 სმ. ყუის მხარეს შეიმჩნევა აკინძვისთვის გამოყენებული 4 რომბისებურიჩაჭრილი. მანძილი ჩაჭრ 7,5 სმ, ხოლო ფურცლის კიდეებიდან – 3,5 სმ.; ყუისმხრიდან სვეტამდე მანძილი – 3 სმ-ია; მეორე სვეტიდან მარჯვენა ნაპირამდე მანძილია – 2,3 სმ. დაკანონვა შესრულებულია ძალიან ფრთხილად, თითქმის შეუმჩნეველია. ფურცლის შუაში საზედაოასოებისთვის სვეტებს შორის დატოვებული (დაკანონვის) მანძილის ზომაა ზედა მხარეს 1,5, ქვედა მხარეს– 1 სმ.

სვეტის მარჯვენა მხარეს, საზედაო ასოების ჩაყოლებაზე სვეტის სისწორე დაცულია, ხოლო სვეტისმარცხენა მხარეს სისწორე დაცული არ არის.

სიტყვებს შორის მანძილი 0,3 მმ-ია, ხოლო იქ, სადაც სიტყვებს შორის ორი წერტილია (: გამოყენებული, მანძილი – 0,5 სმ-ია.

ეტრადი კარგად დამუშავებული, საშუალო სისქისაა. პალეოგრაფიული თვალსაზრისით, ტექსტი შესრულებულია კალიგრაფიული ნუსხურით.

რაც შეეხება ფრაგმენტის ტექსტოლოგიურ მხარეს. ეს ფრაგმენტი ჩვენთვის ამ თვალსაზრისით საინტერესო აღმოჩნდა. იგი წარმოადგენს იოანე სახარების მე-8 თავის 33-ე-51-ე მუხლებს[3]. ტექსტს აკლია ნაწილი, კერძოდ: „44. ოდეს იტყვიან ტყუვილსა, თვისისაგან გულისა იტყვან, რამეთუ მტყუვარ არს, და რამეთუ მამაცა მისი მტყუვარ არს. 45. ხოლო მე ჭეშმარიტსა გეტყვ თქუნენ, და არა გრწამს ჩემი. 46. ვინ თქუნენგანმან მამხილოს მე ცოდვისათვის“. აღნიშნული ფრაგმენტი მოყვანილია სვანსონის სახარებათა ძველბერძნულ ტექსტთა აკადემიურ გამოცემაში:

„8. 44 ἡμίεις ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶνθῆλετε ποιεῖν ἐκεῖνος ἀνθρῶποκτόνος ἢν ἀπὸ λαλῆ τοῦ ψεῦδοῦς ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ ὅτι ψεῦστης ἐστὶν καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ. 45 ἔγω δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν πιστεῦτέμοι. 46 τ

რაც შეეხება ქართულ ხელნაწერებს, ის შევადარეთ A-98 (წყაროსთავის სახარებას, X-XI სს, 188v), A-1453 (პარხლის სახარებას 973 წ., 206v-207r), H-1660 (ძვ. ჯრუჭის სახარებას X ს. 255r), ადიშის სახარებას (2003 წლის გამოცემა გვ. 400). ყველა დასახელებულ ხელნაწერში აღნიშნული მონაკვეთი დაფიქსირებულია ფრჩხილებში მითითებულ გვერდებზე. რაც შეეხება ფრაგმენტში დაცულ სახარების დანარჩენ ტექსტს, იგი უცვლელადმისდევს გიორგი მთაწმინდელის რედაქციას. ფრაგმენტის სტრუქტურული კვლევის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ მასზე არ აღინიშნება მნიშვნელოვანი დაზიანების კვალი, კერძოდ, ის არც გადაშლილია და არც ჩამოჭრილი, რაც ტექსტის დაკარგვის მიზეზად შეიძლება მივიჩნიოთ, მისი წაკითხვა მარტივადაა შესაძლებელი. ყოველივე ამის გათვალისწინებით აღნიშნული ტექსტის რედაქციულობა უფრო ფართო ტექსტოლოგიურ კვლევას მოითხოვს შესაბამისი დარგის მკვლევარებისგან.

3. Fr.194

Fr.194 ამოღებულია A-506 ხელნაწერიდან. მისი არქეოგრაფიული მონაცემები შემდეგია: სიგანე -12 სმ; სიგრძე – 16,16; სტრიქონებს შორის მანძილი – 0,5 მმ; ასოების ზომა: 0,1-0,2 მმ. ნაწერია კალიგრაფიულინუსხურით, ერთ მთლიან ტექსტად, ყავისფერი მელნით, წვრილი შრიფტით. სიტყვებს შორის მანძილი – 0,2 მმ-ია. იქ, სადაც სიტყვებს შორის სამი წერტილია გამოყენებული, დაშორება – 0,3 მმ-ია.

v-ზე ნაწერი დაუზიანებელია და იკითხება თავისუფლად, აღინიშნება სინგურის ლაქები. r-ზეტექსტი დაზიანებული და გაქექილია წებოს დიდი რაოდენობით გამოყენებისა და მისი ნადებისმოცილების

ფრაგმენტის r-ს მარჯვენა მხარე ტექსტთან ახლოსაა ჩამოჭრილი, ყუის მხარე მინდვრის გარეშეა, ჩამოჭრილია ქვედა ნაწილიც, ამიტომ დაკარგულია ტექსტის ბოლო ასოები და ხაზი, ხოლო v-ზე ჩამოჭრილია მარცხენა კიდე და ქვედა ნაწილი, ამიტომ დაკარგულია ზოგიერთ ადგილას დასაწყისი ასოები და ბოლო სტრიქონის ხაზის ქვემო ნაწილი. მარჯვენა კიდეზე მინდორი 2,2 სმ-ია. ხოლო ზედა – 18 სმ. ყუის მხარეს შეიმჩნევა დაკანონვის ხაზები. ფრაგმენტის სტრიქონთა რაოდენობა ფურცლის ორივე გვერდზე 27-ია. ტექსტში გამოყენებულია საზედაო ასოები, შესრულებული ტექსტის მელნითვე. საზედაო ასოს ზომაა 0,3 სმ.

რაც შეეხება ფრაგმენტის ტექსტოლოგიურ მხარეს. კვლევისას გამოიკვეთა, რომ ფრაგმენტების კატალოგში არასწორადაა მითითებული r და v. ასევე აღწერილობაში მითითებულია, რომ ფრაგმენტი უნდა ყოფილიყო ლუკას სახარების მე-16 თავის მე-10 მუხლი[4]. ხელნაწერის ტექსტოლოგიური კვლევისას აღმოჩნდა, რომ ფრაგმენტი იწყება ლუკას სახარების მე-15 თავის 30-ე მუხლიდან და სრულდება მე-16 თავის 21-ე მუხლით, თუმცა, 30-ე მუხლის დასაწყისი ნაკლულია დაზიანების გამო, ამიტომ ფრაგმენტის ტექსტი იწყება 30-ე მუხლის შუა ნაწილიდან.

4. Fr.231

ფრაგმენტი ამოღებულია A-461 ხელნაწერის ყდიდან, თარიღდება XII საუკუნით, ნაწერია ერთ სვეტად.

ტექსტი შესრულებულია კალიგრაფიული ნუსხურით, ყავისფერი მელნით. ფრაგმენტი გარშემო მთლიანად შემოჭრილია, თუმცა, ზედა და ქვედა მხარე – მცირედ, ამას ადასტურებს ის, რომ ტექსტი r-დან v-ზე გრძელდება მცირედი შემოკლებით. აღინიშნება გადაკეცვის კვალი. ტექსტი ნაწერია ერთ სვეტად, მარცხენა მხარეს შეიმჩნევა დაკანონვის ხაზები.

v-

ზე საზედაო ასოები შესრულებულია როგორც ტექსტში გამოყენებული მელნით, ასევე სინგურისგამოყენებით. r-ზე საზედაო ასოები არ შეიმჩნევა. ფრაგმენტის ზომა: 10,2X6,5; სიგრძე: 10,2; სიგანე: 6,5; საზედაო ასოების სიგრძე 1 სმ-ია, სიგანე - 0,5 სმ; სტრიქონებს შორის მანძილი – 0,8 სმ-ია. შემორჩენილი ტექსტის მარჯვენა კიდეზე დაცულია სისწორე და მისი ზომაა – 5,5სმ. სიტყვებს შორის მანძილისხვადასხვაა: 0,5; 0,3; 0,4 მმ. ზოგიერთ ადგილას სიტყვებს შორის გამოყენებულია სამი წერტილი (:.), ასევეერთი წერტილი(.), ასეთ შემთხვევაში მანძილი 0,6 სმ-ია.

v-ზე ბეწვის მხარეს მელანი უფრო მკვეთრია, ვიდრე – ხორცის მხარეს, თუმცა კარგად იკითხება.თითქმის გადაშლილია მე-2 და მე-4 სტრიქონები. r-ზე, იქ, სადაც გადაკეცვის კვალია და მის ქვემოთ, ტექსტინაწერია შედარებით წვრილი ასოებით – 0,3 სმ.

ფრაგმენტის შემორჩენილი ტექსტი ტექსტოლოგიურად, ენობრივი ნორმებითა და მუხლობრივი დაყოფით მისდევს გიორგი მთაწმინდელის ოთხთავის რედაქციას და არის მარკოზის სახარების თავი მე-5, მუხლი 42-43, თავი მე-6, მუხლი 1-10[5].

5. Fr-217

Fr-217 მეცნიერის ვარლამ დონდუას მდიდარი არქივიდანაა. თუ საიდან მოხვდა ვ. დონდუას არქივიდან ფრაგმენტი კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში გაურკვეველია, რადგან მისი პირადი არქივი დღესდღეობით დაუმუშავებელია და ინახება ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში. ეტრატზე შესრულებული ფრაგმენტი (Fr.217) ერთი ფურცელია, დათარიღებულია XII საუკუნით (ხელის მიხედვით), ნაწერია კალიგრაფიული ნუსხურით, ყავისფერი მელნით, ორ სვეტად.

ფურცელი დაზიანებულია, ნაკლულია, ჩამოჭრილია ზედა და ქვედა ნაწილი, შეიმჩნევა მოკეცვის კვალი, მარჯვენა იყოს ფრაგმენტადგამოყენების დროს ნემსით შეკერვის კვალი. ფურცელი ფერშეცვლილია (კიდეებზე გაშავებულია).

ფრაგმენტის სიგრძე – 13,1 სმ.; სიგანე – 19,4 სმ.; ტექსტის სვეტების ზომა სხვადასხვაა, საწერი მასალის დაზიანების გამო: პირველი სვეტის სიგანეა – 6,5 სმ; მეორე სვეტის სიგანე – 6 სმ; ფურცლის შუაში საზედაო ასოებისთვის დატოვებული მანძილი – 1,5 სმ-ია. საზედაო ასოები შესრულებულია როგორც ტექსტის მელნით, ასევე – სინგურით და ჩამოგრძელებულია 3 სტრიქონამდე. ასოებს შორის მანძილი – 0,01 მმ; სიტყვებს შორისმანძილი – 0,03 მმ; საზედაო ასოს ზომა (სინგურით შესრულებული) – 1,1სმ; საზედაო ასოს ზომა (ტექსტისმელნით) – 1,5სმ. დაკანონვის ხაზები მკვეთრად შეიმჩნევა. v-ზე ნაწერი შესრულებულია ბეწვის მხარეს. r-ზეტექსტი გადაშლილია წებოს გამოყენებისა და მისი ნადების მოცილების გამო, ამიტომ ძნელად იკითხება, კიდეებზე იკითხება მხოლოდ შუა ნაწილი.

ეტრატს აღნიშნება ნესტის კვალის ლაქები. ზედა და ქვედა კიდევები არათანაბრად არის ჩამოჭრილი და ტექსტში სვეტების მიხედვით სტრიქონთა რაოდენობა არათანაბარია. ტექსტში სვეტების რაოდენობა მუხლების მიხედვით 20 და 21 სტრიქონია.

სახარება გიორგი მთაწმინდლის რედაქციისაა, წარმოდგენილია მათეს სახარება: თავი 27-ე, მუხლი 56 და 66 და თავი 28-ე, მუხლი 1-2[6]. ფრაგმენტის ძლიერი დაზიანების გამო ტექსტი ნაკლებია. ოთხთავის აღნიშნული რედაქცია დარჩენილი ტექსტის მიხედვით ტექსტოლოგიურად, ენობრივი ნორმებითა და მუხლობრივი დაყოფით მისდევს გიორგი მთაწმინდლის რედაქციას.

6. Fr.-294

აღნიშნული ფრაგმენტი კვლევის თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა. კ.კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფრაგმენტების კატალოგში აღნიშნული ფრაგმენტის შენიშვნებსა და დამცავ ფურცელზე მითითებულია, რომ ის ილია აბულამეს 1962 წლის აგვისტოში, სოფ. არგვეთში, გადასცეს როსტომ აბრამიშვილის ოჯახის არქივიდან. ილ. აბულამემ ხელის მიხედვით ფრაგმენტი ოთხთავის ტექსტის შემცველი უნდა ყოფილიყო, თუმცა, მიმდინარე ტექსტოლოგიური კვლევისას აღმოჩნდა, რომ ფრაგმენტი წარმოადგენს არა სახარებას, არამედ – ფსალმუნს, კერძოდ, მე-14 კანონის 39-45 მუხლებს და მე-15 კანონის 1-9 მუხლებს[7].

ფრაგმენტის არქეოგრაფიული კვლევისას მივიღეთ შემდეგი სურათი: ტექსტი ნაწერია ყავისფერიმელნით, კალიგრაფიული ნუსხურით, ერთ სვეტად და იკითხება თავისუფლად. ფრაგმენტის ზომებია: სიგანე – 9,4, სიგრძე – 14,2; სიტყვებს შორის მანძილი – 0,3 მმ.; ასოებს შორის მანძილი – 0,1 მმ; ასოები სხვადასხვა ზომისაა – 0,2-0,3-0,4 მმ.

ფრაგმენტზე დაკანონვა შესრულებულია ფრთხილად და ფაქიზად, ამიტომ ეტრატი არ არის დაზიანებული (გაჭრილი). როგორც წესი, ხელნაწერებში დაკანონვა სრულდებოდა თანაბარი დაშორებით, თუმცა, აღნიშნულ ფრაგმენტში ეს პარამეტრი დარღვეულია და სტრიქონებს შორის მანძილი სხვადასხვაა.

ფრაგმენტი დაზიანებულია: ფერი შეცვლილია (გაშავებულია), შემოჭრილია გარშემო. ამის გამო ტექსტინაკლებია. ყუის მხარეს გამოკვეთილია რამდენიმე საზედაო ასო, რომლებიც ტექსტის მელნით არის შესრულებული უფრო მუქად და გამოკვეთილად. თითოეული მუხლი იწყება აზნაცით. r-ზე ქვედა ნაწილში მითითებულია მე-15 კანონის ნომერი ნუსხურით, ქარაგმის გამოყენებით. აღნიშნული ფრაგმენტის კვლევამ აჩვენა, რა მნიშვნელობა აქვს ხელნაწერის ტექსტოლოგიურ ნაწილს სტრუქტურული ანალიზისას.

დასახელებულ ფრაგმენტთა კვლევამ წარმოაჩინა მათ შორის საერთო ნიშნები და განსხვავებები. უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა ფრაგმენტის ტექსტში ამა თუ იმ საკითხავის ან თავის გამოსაყოფად გვხვდება სხვადასხვა ნიშანი: ჰორიზონტალი (GGG); საზედაო ასოს მუცელსა და თავში გვხვდება ასეთი ნიშნები: *, ., :; ., რომლებიც, თავის მხრივ, ტექსტის მონიშვნის გარდა, ხელნაწერის ერთგვარ სამკაულს წარმოადგენს. ზოგიერთი საზედაო ასოჩამოგრძელებულია მომდევნო სტრიქონამდე, სასვენიშნად გამოყენებულია

ყოველივე ზემოგანხილულის მიხედვით ირკვევა, რომ ჩვენ მიერ შესწავლილი ექვსი ფრაგმენტი წარმოადგენს სხვადასხვა ხელნაწერის ნაწილს. მათგან ხუთ ფრაგმენტში (Fr-221, Fr-224, Fr.194, Fr.231, Fr-217) შემონახულია სახარების სხვადასხვა თავისა და მუხლის ტექსტი, ხოლო ერთში (Fr.-294) დაცულია ფსალმუნის ტექსტი.

ამრიგად, ფრაგმენტული ხელნაწერების მულტიდისციპლინური, სტრუქტურულ-კოდიკოლოგიური კვლევა მეტად მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის ფრაგმენტების შესახებ როგორც სტრუქტურული, ისე – ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით. ყოველივე ამის საფუძველზე შესაძლოა იმ ხელნაწერთა მიგნებაც, რომელთა ნაწილებსაც წარმოადგენს თავის დროზე აღნიშნული ფრაგმენტები. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში არაერთი შემთხვევა

ყოფილა, როცა ფრაგმენტული ნაწილის კვლევისას აღმოჩენილია მისი სრული ტექსტი და ფრაგმენტი შეერთებულია ხელნაწერების კვლევის აუცილებლობაზე მეტყველებს ისიც, რომ ჩვენი კვლევის შედეგად დაზუსტდა ფრაგმენტების კატალოგში მითითებული ზოგიერთი მონაცემი, კერძოდ, აღმოჩნდა, რომ კატალოგში არასწორად იყო მითითებული Fr.294 -ის რაობა დასავარაუდო თარიღი. ის წარმოადგენს არა ოთხთავის ფრაგმენტს, არამედ ფსალმუნისას და გადაწერილი უნდა იყოს არა XV საუკუნეში, როგორც მითითებულია ფრაგმენტების კატალოგში, არამედ – არაუგვიანეს XIII საუკუნისა. ჩვენი კვლევის შემთხვევაში ყოველი ფრაგმენტის დახასიათება მოხდა თანამედროვე კოდიკოლოგიის მოთხოვნების გათვალისწინებით: დადგინდა მასალა, მელანი, საწერი საშუალება, ზომები, პაგინაცია, გადაწერი, გადაწერის ადგილი, მომგებელი, პალეოგრაფიული თავისებურებები, მოხატულობა, მხატვარი, თარიღი.

[1] დასახელებული ფრაგმენტების ანოტაციები უცვლელად არის ამოღებული კ. კეკელიძის სახ. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფრაგმენტული ხელნაწერების კატალოგიდან.

[2] 1r: 20. „შეაგი“ნებენ კაცსა, ხოლო უბანელითა ჳელითა ჳამად არა შეაგინებს კაცსა. 21. და წარვიდა მიერ იესუდა მივიდა ადგილთა ტჯროსისა და სიდონისათა. 22. და აჰა ესერა დედაკაცი ქანა, ნელი საზღვართა მათგანგამოვიდა, ღალადებდა და იტყოდა: შემიწყალე მე, უფალო, 23. ხოლო იესუ არა მიუგო მას სიტყუად. და მოუტდეს მოწაფენი იესუს და ჰრქუს მას: განუტვევესე, რომელი (მე-2 სვეტი) 24. ჰრქუა მათ იესუ: არა ვიდრე მოვლინებულ ვარ, გარნაცხოვართა მათ წარწყმედულთა სახლისა ისრაჴლისათა. 25. ხოლო იგი მოუტდა და თაყუანის-სცემდა მას დაეტყოდა: უფალო, შემიწყალე მე! 26. ხოლო თავადმან მიუგო და ჰრქუა მას: არა კეთილ არს მოღებად პურიშვილთაგან და დაგებად ძაღლთა. 27. ხოლო მან ჰრქუა: ჰე, უფალო, რამეთუ ძაღლნიცა ჳამედ ნაბიჳევისაგან, რომელ გარდამოცვინ ტაბლისაგან უფალო

1v: 28. მაშინ მიუგო იესუ და ჰრქუა მას: ჳ დედაკაციო! დიდ არს სარწმუნოებად ეგე შენი; გეყავნ შენ, ვითარცაგნებავს. და გ 29. და წარვიდა მიერ იესუ და მოვიდა ზღვს-კიდესა მასგალილეადსასა და აღვიდა მთასა და დაჯდა მუნ. 30. და მოუტდა მას ერი მრავალი, რომელთა ჳყვა მათ თანამკელობლები, ბრმები, ყრუნი, ქუეწარმძრომელნი და სხუან სახეთაგან სენთა შეპყრობილნი. და დასხნეს იგინი ფერჳ(მე-2 სვეტი) თა თანა მისთა, და განკურნნა იგინი, 31. ვიდრე უკვრდაცა ერსა მას, ხედვიდეს რად, ვითარ- იგი ყრუნი იტყოდეს, და მკელობელნი ვიდოდეს, და ღრეკილნი განიკურნებოდეს, დაბრმანი ხედვიდეს; და ადიდებდ 32. ხოლო იესუ მოუწოდა მოწაფეთა თჯსთა დაჰრქუა მათ: მეწყალის ერი ესე, რამეთუ აჰა ესერა სამი დღე არს, და მეღ

[3]1 r: „33. მიუგეს ჳურიათა მათ და ჰრქუს მას: ჩუენ ნათესავნი აბრაჳამისნი ვართ და არასადა ვის ვჳმონებდით; ვითარ- ეგე შენ იტყვ, ვითარმედ: განსთავისუფლდეთ? 34. მიუგო იესუ და ჰრქუა მათ: ამენ, ამენ გეტყვ თქუენ, რამეთუ ყოველ -34. უწყი, რამეთუ ნათესავნი აბრაჳამისნი ხართ, არამედ მეძიებთ მე მოკლვად, რამეთუსიტყუად ჩემი ვერ დაეტვის 35. მე რომელი ვიხილე მამისა ჩემისა თანა, მას ვიტყვ; და თქუენ

რომელი იხილეთ მამისა თქუენისა თანა, მას ჳყოფთ. 39- 36. მიუგეს და ჰრქუს მას: მამად ჩუენი აბრაჳამი არს. მიუგო იესუ და ჰრქუა მათ: უკუეთუმცა შვილნი აბრაჳამისნი იყ 37. ხოლო აწ მეძიებთ მე მოკლვად, კაცსა, რომელი ჳემმარიტსა გეტყვ თქუენ, რომელი მესმა ღმრთისაგან. ესეაბრაჳამ 38. ჰრქუს მას: ჩუენ სიძვითა ა[რაშობილ ვ]

1v: ართ, ერთი მამად ვიცით - ღმერთი. (42) ჰრქუა მათ იესუ: უკუეთუმცა ღმერთი მამად თქუენი იყო, გიყუარდიმცა მე, რამეთუ ღმრთისაგან გამოვედ და მოს 39. რამეთუ არა თავით თჯსით მოსრულ ვარ, არამედ მან მომავლინა მე. (43) რადსათჯს სიტყუანი ჩემნი არა იცნით? რამეთუ ვერ ძალ-გიც სიტყუათა ჩემთასმენად. 44- 40 თქუენ მამისა ეშმაკისანი ხართ და გულის-თქუმათა მამისა თქუენისათა გნებავს ყოფად; რამეთუიგი კაცის- მკვლელი არს დასაბამითგან და ჳემმარიტებასა არდ დაადგრა, რამეთუ ჳემმარიტება არა არს მის თანა.(46) [უკუეთუ ჳემმარიტსა] გეტყვ თქუენ, რადსათჯს არა გრწამს ჩემი? (47) რომელი ღმრთისაგან არს, სიტყუათაღმრთისათ 41 მიუგეს ჳურიათა მათ დაჰრქუს მას: არა კეთილად ვთქუთა, ვითარმედ: სამარიტელ ხარ შენ, და ეშმაკი არს შენ თა 42. მიუგო იესუდა ჰრქუა მათ: ჩემ თანა ეშმაკი არა არს, არამედ პატიე- ვსცე მამასა ჩემსა, და თქუენ მაგინებთ მე. (50) ხოლო მეარა ვეძიებ დიდებასა ჩემსა; არს, რომელი ეძიებს და სჯის. 51- 43. ამენ, ამენ გეტყვ თქუენ: უკუეთუ ვინმესიტყუად ჩემი დაიმარხოს, სი[კუდილი არა იხილოს უკუნისამდე]“.

[4] 1 r 30. [თანა, დაუკალ მას ჳუარაკი იგი ჳამებული. 31. ხოლო მან ჰრქუა მას: შვილო, შენ მარადის ჩემ თანახარ, და ჩემი ყოველი შენი არს. 32. ხოლო აწ მხიარულებად და სიხარული ჳერ- არს, რამეთუ ძმად ესე შენიმომკუდარ იყო და განცოცხლდა, წარწყმედულ იყო და იპოვა. (თავი 16) 1. და ეტყოდა მოწაფეთაცა: კაცი ვინმეიყო მდიდარი, რომელსა ესუა მნე. და ესე შეასმინეს მას, ვითარმედ განაზნია ნაყ 2. და მოუწოდა დაჰრქუა მას: რად არს ესე, რომელ მესმის შენთჯს? მომეც მე სიტყუად სამნოდსა შენისა, რამეთუ არღა გეწიფების ამიერთგან მნეობად. 3. ხოლო მნემან მან თქუა გულსა თჯსსა: რად ვყო, რამეთუ უფალი ჩემიმომიღებს სამნოსა ჩემსა? საქმედ არა ძალ- მიც, თხოვად მრცხუენის. 4. უწყი, რად ვყო, რადათა, რაჳამს გარდავდგემნობისაგან, შემიწყნარონ მე სახლთა მათთა. 5. და მოუწოდა კაცად-კაცადსა, თანა-მღებსა უფლისა თჯსისასა დაჰრქუა პირველსა მას: რაოდენი თანა- გაც უფლისა ჩემისა? 6. და მან თქუა: ასი საწნეხელი ჳეთისა. და ჰრქუამას: მიიღე ჳელით- წერილი შენი და დაჯედ ადრე და დაწერე ერგასისი. 7. მერმე სხუასა ჰრქუა: შენ რაოდენითანა- გაც? ხოლო მან თქუა: ასი სათოელი იფქლისა. ჰრქუა მასცა: მიიღე ჳელით-წერილი შენი და დაწერე: ოთხმეოცი. 8. და აქო უფალმან მნე იგი სიცრუვისა, რამეთუ გონიერად ყო. რამეთუ ძენი ამის სოფლისანიუგონიერეს არიან უფრ 9. და მე გეტყვ თქუენ: ისხენით თავისათქუენისა მეგობარნი მამონადსა მისგან სიცრუვისა, რადთა, რაჳამს მოაკლდეთ

1(v)საყოფელთა.

- 10. სარწმუნოდ იგი მცირესა ზედა და მრავალსა ზედაცა სარწმუნო არს; და რომელი მცირესაზედა ცრუ არს, მრავალსა
- 11. უკუეთუ სიცრუვისა ამას მამონასა სარწმუნო არა იქმნეთ, ჭეშმარიტი იგი ვინ გარწმუნოს თქუნ?
- 12. და უკუეთუ სხვასა ამას სარწმუნო არა იქმნეთ, თქუნი იგი ვინმოგცეს თქუნ? 13. არავის მონასა ჳელ-ეწიფების ორთა უფალთა მონებად: ანუ ერთი იგი მოიძულოს და ერთი შეიყუაროს, და ანუ ერთისა და თავს-იდვას და ერთი შეურაცხ-ყოს. ვერ ჳელ-ეწიფების ღმრთისა მონებად დამამონასა.
- 14. ესმოდა ესე ყოველი ფარისეველთაცა, რამეთუ ვეცხლის-მოყუარე იყვნეს და შეურაცხ-ჳყოფდესმას.
- 15. და ეტყოდა მათ: თქუნ ხართ, რომელნი განიმართლებთ თავსა თვსთა წინაშე კაცთა, ხოლო ღმერთმანიცნის გულ-
- 16. რამეთუ სჯული დაწინაწარმეტყუელნი ვიდრე იოვანესამდე: მიერთგან სასუფეველი ღმრთისა ეხარების, და ყო
- 17. უადვილეს არს ცისა და ქუეყანისა წარსლვად ვიდრედა სჯულისა ერთი რქადადვრომად.
- 18. ყოველმან რომელმან განუტეოს ცოლი თვისი და სხუად შეირთოს, მან იმრუშა; და რომელმან განტევებული ქმრისაგ
- 19. კაცი ვინმე იყო მდიდარი და იმოსებოდა ძოწეულითა დაბისონითა და იხარებდა დღითი-დღე ბრწყინვალედ.
- 20. გლახაკი ვინმე იყო, სახელით ლაზარე, დავრდომილიწინაშე ბჭეთა მისთა და ქუე მურებოდა. 21. და გული-
- ეტყოდა განძებად ნამუს

1r.42. იყო იგი ვითარ ათორ[მეტის წლის ოდენ.] და განუკვრდებოდა [მათ განკვრევითა] დიდითა ფრიად .
 43. და ამცნებდა მათ ფრიად, რათა არა]ვინ აგრძნას ესე, [და უბრძანა მათ], და სცენ მას ჳამადი. თავი 6:
 1.დაგამოვიდა მიერ და [მოვიდა თვსა მამუ]ლად, და მოსდევდე[ს მას მოწაფენი მისნი.
 2. და] იყო შაბათი, და იწყ[ომესაკრებელსა მათ]სა სწავლად მათ.
 [და მრავალთა,] რომელთა ესმოდა, გ[ანუკვრდებოდა და იტ]ყოდეს: ვინაა[რს ესე ამისა? ანუ] რა არს სიბრძნე [ესე მ

1 v 6. [და დაუკვრდა ურწმუნობად იგი მათი და მიმოიქცეოდა გა]რემო სოფლებსა მას [და ასწავებდა მათ.
 7. დამოუწოდა ათორმე]ტთა მათ და იწყო წა[რვლინებად მათა] ორ-
 ორისა და მისცემ[და ჳელმწიფებასა სუ]ლთაზედა არაწმიდათა. 8.
 [და ამცნებდა მათ, რათა ა]რარაა მიიღონ გზა[სა ზედა, გარნა კუერთ]ხი ხოლო: ნუცავამჳა[რანი, ნუცა პური,] ნუცა ს
 9. და რათა ეს]ხნენ სანდალნი, და [ნუცა შემოსად ორი] სამოსელი.
 [10. და ეტყოდა მათ: ვიდრეცა შე]ხვდეთ სახლსა, მუ[ნ დაადგერი, ვიდრე მიერ გამოსლვადმდე.]

[5] 1r.42. იყო იგი ვითარ ათორ[მეტის წლის ოდენ.] და განუკვრდებოდა [მათ განკვრევითა] დიდითა ფრიად .
 43. და ამცნებდა მათ ფრიად, რათა არა]ვინ აგრძნას ესე, [და უბრძანა მათ], და სცენ მას ჳამადი. თავი 6:
 1.დაგამოვიდა მიერ და [მოვიდა თვსა მამუ]ლად, და მოსდევდე[ს მას მოწაფენი მისნი.
 2. და] იყო შაბათი, და იწყ[ომესაკრებელსა მათ]სა სწავლად მათ.
 [და მრავალთა,] რომელთა ესმოდა, გ[ანუკვრდებოდა და იტ]ყოდეს: ვინაა[რს ესე ამისა? ანუ] რა არს სიბრძნე [ესე მ
 იქმნებიან?]

1v: 6. [და დაუკვრდა ურწმუნობად იგი მათი და მიმოიქცეოდა გა]რემო სოფლებსა მას [და ასწავებდა მათ.
 7. დამოუწოდა ათორმე]ტთა მათ და იწყო წა[რვლინებად მათა] ორ-
 ორისა და მისცემ[და ჳელმწიფებასა სუ]ლთაზედა არაწმიდათა. 8.
 [და ამცნებდა მათ, რათა ა]რარაა მიიღონ გზა[სა ზედა, გარნა კუერთ]ხი ხოლო: ნუცავამჳა[რანი, ნუცა პური,] ნუცა ს
 9. და რათა ეს]ხნენ სანდალნი, და [ნუცა შემოსად ორი] სამოსელი.
 [10. და ეტყოდა მათ: ვიდრეცა შე]ხვდეთ სახლსა, მუ[ნ დაადგერი, ვიდრე მიერ გამოსლვადმდე.]

[6]1r: 56. რომელთა თანა იყო მარიამ მაგდალინელი და მარიამ იაკობისი და იოსეს დედა და დედა მეთაზებედესთა მოწაფე ყოფილ იყო იესუსა.]

58. ესე მოვიდა პილატესა და გამოითხოვა გუამი იესუსი. მაშინ პილატე უბრძანამიცემად გუამი იგი მისი. 59. და მო
 60. დადადვა იგი ახალსა მისსა საფლავსა, რომელი გამოეკუეთა კლდისაგან, და მიაგორვა ლოდი დიდი კარსა მასსაფ
 61. იყო მუნ მარიამ მაგდალინელი და სხუად იგი მარიამ, [და სხდეს წინაშე საფლავსამას. 62. ხოლო ხვალისაგან, რომე
 მოძღუარნი იგი დაფარისეველნი პილატესა 63. და ჳრქუეს: უფალო, მოვიკსენეთ, რამეთუ მან მაცთურმან თქუა, ვიდრ
 იყო, ვითარმედ შემდგომად სამისა დღისა აღვდგეო]. 64. აწ უკუე ბრძანე დაკრძალვად საფლავი იგი, ვიდრე
 მესამედ დღედმდე, ნუუკუე მოვიდენ მოწაფენი მისნი და წარიპარონ იგი და უთხრან ერსა, ვითარმედ: აღდგა
 მკუდრეთით. და იყოს უკუანაძსკნელი საცთური უძვრეს პირველისა. 65. ჳრქუა მათ პილატე: გაქუს თქუნ დასი;
 წარვედით და დაჳკრძალეთ, ვითარცა იცით. 66. ხოლო იგინი წარვიდეს და დაჳკრძალეს საფლავი იგი და
 დაჳბეჭდეს ლოდსა მას დასისა თანა. (თავი 28-ე) 1. ხოლო მწუხრი შაბათთასა, რომელი განთენდებოდა
 ერთშაბათად, მოვიდა მარიამ მაგდალინელი და სხუად იგი მარიამ ხილვად საფლავისა მის. 2. და აჳა ძრვად იყო

1v: [დიდი, რამეთუ ანგელოზი უფლისა გარდამოჳდა ზეცით, მოვიდა და გარდააგორვა ლოდი იგი კარისა მისგან
 საფლავისა და დაჳდა მას ზედა. 3. ხოლო იყო ხილვად მისი, ვითარცა ელვად, და სამოსელი მისი სპეტაკ, ვითარცა
 თოვლი. 4. ხოლო საშინელებისაგან მისისა შემრწუნდეს მცველნი იგი და იქმნეს, ვითარცა მკუდარნი. 5. მიუგო
 ანგელოზმან მან და ჳრქუა დედათა მათ: ნუ გემინინ თქუნ; ვიცი, რამეთუ იესუს ნაზარეველსა ჳუარ-ცუმულსა
 ეძიებთ. 6. არა არს აქა, რამეთუ აღდგა, ვითარცა თქუა. მოვედით და იხილეთ ადგილი, სადა დაიდვა უფალი. 7. და
 ადრე წარვედით და უთხართ მოწაფეთა მისთა, ვითარმედ: აღდგა მკუდრეთით და აჳა წინა-გიძღვს თქუნ
 გალილეას. მუნ იხილოთ იგი. აჳა ესერა გარქუ თქუნ. 8. ხოლო იგინი გამოვიდეს ადრე მიერ საფლავით შიშითა
 და სიხარულითა დიდითა, მირბიოდეს თხრობად მოწაფეთა [მისთა. 9. და ვითარ-იგი მივიდოდეს თხრობად
 მოწაფეთა მისთა, და აჳა იესუ შეემთხვა მათ და ჳრქუა: გიხაროდენ! ხოლო იგინი მოვიდეს და შეუვრდეს ფერჳთა
 მისთა და თაყუანის-სცეს მას]. 10. მაშინ ჳრქუა მათ იესუ: ნუ გემინინ, წარვედით და უთხართ ძმთა ჩემთა, რათა

წარვიდენ გალილევას და მუნ მიხილონ მე. 11. და ესენი ვითარცა წარვიდეს, აჰა ესერა დასისა მისგანნი შევიდეს ქალაქად და უთხრეს მდდელთ-მოდღუართა მათ ყოველი ესე, რადცა იქმნა. 12. ხოლო იგინი შეკრბეს მოხუცებულთა თანა და ზრახვა-ყვეს, ვეცხლი დიდძალი მისცეს ერისაგანთა მათ. 13. და ჰრქუეს: ესრეთ თქუთ, ვითარმედ: მოწაფენი მისნი ღამე მოვიდეს და წარიპარეს იგი, ვიდრე ჩუენ მეძინა. 14. უკუეთუ ესმეს ესე მთავარსა მას, ჩუენ ვარწმუნოთ და თქუენ უზრუნველ-გყვნეთ. 15. ხოლო მათ მიიღეს ვეცხლი იგი და ყვეს ეგრე, ვითარცა ისწავეს მათგან. და განითქუა სიტყუაჲ ესე ჰურიათა შორის, ვიდრე დღეინდელად დღედმდე.

[7] 39. 1 r: [განჰმარტა ღრუბელი სა] გრილა [დ მათდა და ცეცხლი მნათო]ზად მათდა ღამე. 40. [ითხო]ვეს, დამო^ადა მწყერ-მარ[ხილი, და პ]ურითა ზეცისათა განამდნაჲ იგ[ინი;41. სცა] კლდესა, და გამოეცნეს წყალნი, [და] ვიდოდეს ურწყულსა მდინარე[ნი.42. რამეთუ მო]ი^ასენა სიტყუსა წმიდისა თუსისა, [რომელ] ჰყო აბრაჰამისმიმართ მონისა თუსისა.43. [და გა]მოიყვანა ერი თვისი სიხარულით [და] რჩეულნი მისნი შუ^აბით.44. [და] მისცამათ სოფლები წარმართთაჲ, და ნაშრომი ერთა დაიმკუდრეს, 45. [რაითა და]იცვნენ სამართალნი მისნი [და] შჯული მისი მოიძიონ. [1. აუ]ვარებდით უფალსა, რამეთუ ტკბილ არ[ს, რამეთუ] უკუნისამდე [არს წყალო]ბძმისი. [2. ვინ-მე] იტყოდეს ძლიერებათა უფლისათა, სასმენელ-ჰყვნეს ყოველნი ქებულებანი მისნი? 3. ნეტარარიან, რომელთა დაიცვან სამართალი და ჰყონ სიმართლე ყოველსა ჟამსა. 4.]

1v: [მ]ომი^ასენენ ჩუენ, უფალო, სათნოებ[ითა] ერ[ისა] შენისათა და მ[ომ]^აედენ ჩუენ მაცხოვარებითა [შენითა.5. რაით]ა გ შენისათაჲ, [რაით]ა ვიქებოდით ჩუენ სამკუდრებელთა [შენთა თანა.] 6. ვცოდეთ მამათა ჩუენთა თანა, უშჯულ[ო] ვიქმნენით და გეცრუენით [შენ]. 7. მამათა ჩუენთა ეგვპტეს შინა არა [გული]ს ^ამდ-ყვნესსაკურველებანი შენნი, არცა მოი^ასენნეს მრავალნი წყალობანი შენნი დ]ა განგამწარეს წიაღსღვასა [ზღვსა] მის მეწამულისასა.8. და ი^ასნა იგინი სახელისა მისისათ[კს, რაითამცა] გულის^ამდ-ყვეს ძლიერებჲ [მისი; 9. დაშეჰ]რის^ანა [ზღუასა] მეწამულსა.

[8] A-345 პავლე მოციქულის ეპისტოლენი X ს. შეუერთდა S-1138-ს როგორც მისი ნაწილი; A-999 წიგნი ბაამან ხელმწიფისა XIX ს. 78ფ. ძველი პაგინაციით 479-641 შეუერთდა A-860, როგორც მისი ნაწილი, მსგავსი მაგალითების მოყვანა შეიძლება ათეულობით.

ლიტერატურა

აბულაძე ი. 1973	ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონი, თბილისი.
ადიშის ოთხთავი 2003	ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ელგუჯა გიუნაშვილმა, დარეჯან თვალთვაძემ, მანანა მაჩხანელმა, ზურაბ სარჯველაძემ და სოფიო სარჯველაძემ, თბილისი.
აღწერილობა... 1973	ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (A), თბილისი.
ბერძენიშვილი ბ. 1981	ბიობიბლიოგრაფია, მეცნიერება, თბილისი.
ბერძენიშვილის ბ.	პირადი საარქივო ფონდი
დანელია კ., სარჯველაძე ზ., 1997	ქართული პალეოგრაფია, თბილისი.
თაყაიშვილი ქ. 2010	ბიობიბლიოგრაფია, მეცნიერება, თბილისი.

კეკელიძე კ. 1960	ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I. თბილისი.
კეკელიძე კ. 1979	ბიობიბლიოგრაფია, მეცნიერება, თბილისი.
კეკელიძის კ. პირადი საარქივო ფონდი	
მაჭავარიანი ე. 2002	წიგნის ხელოვნება ძველ საქართველოში, თბილისი.
მეტრეველი ელ. 2007	ბიობიბლიოგრაფია, მეცნიერება, თბილისი.
1986	ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი
იმნაიშვილი ი. 1979	ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია.
შანიძე ა. 1977	ბიობიბლიოგრაფია, მეცნიერება, თბილისი.
ჭუმბურიძე ზ. 1983	ქართული ხელნაწერების კვალდაკვალ, თბილისი.
ხახანაშვილის ალ.	პირადი საარქივო ფონდი
ჯავახიშვილი ივ. 1949	ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია, თბილისი.
Шмерлинг Р. 1979	Художественное оформление грузинской рукописной книг IX-XI вв., Тбилиси.
Giovannini A. 2010	Die Erhaltung von Buchern und Archivalien
Reuben J. Swanson 1996	New Testament Greek Manuscripts. John s.119-120
Reuben J. Swanson 1996	New Testament Greek Manuscripts. Matthew s.149